

891.995

U-26

ՄԱՐՄԵՆ

ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՄԱՀ

ՀԱՅԴԵՏԶՐԱՏ

891.995
U-26
un

ՍԱՐՄԵՆ

2011-07

ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՄԱՀ

(ՊՈԵՄ)

ՀԱՅԳԵՏՀՐԱՆ
ՀԼԿՅԵՄ ԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՊԱՏ. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲԱԺԻՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1940

29 JUL 2013

12574

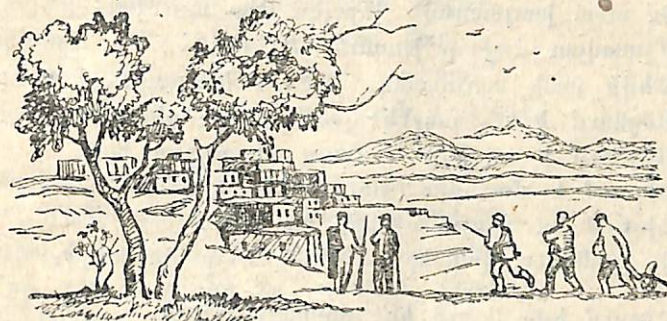

308
47

89741

САРМЕН
ГЕРОИЧЕСКАЯ СМЕРТЬ
Гиз Арм. ССР, Ереван, 1940 г.

ՆԱԽԵՐԳ

Աշուն է, բերառատ, բերկրալի աշուն:
Նստել եմ պուրակում մտախոհ ու լուռ.
Մաքրաջինջ յերկինքը վորպես մի անհուն,
Անսահման ովկիանոս՝ խաղաղ է ու լուրբ:
Իմ շուրջը ամեն կողմ ծիծաղում են արդ
Ծաղիկներ, ծաղիկներ և՛ գունեղ, և՛ վառ.
Արևը վերևից այնպես ձեռնառատ
Վառվեշող անձրև է հորդում, քափում վար:

Պուրակի կենտրոնում աստղադիտարան,
Իսկ շուրջը շողշողուն շենքեր ու շենքեր,
Մեղմ հովից քփերը փարվում են իրար,
Առվակը կարկաչով նամբա յե ընկել:
Մոտակա ծառուղով անցնում են արագ
Կենսախինդ աղջիկներ, ջահելներ քիկներ,
Բորբոքվում է վորպես դյուրակամ մի այգ
Իմ յերկրի առոյթան մեծ ու փառահեղ:

29 JUL 2013

12577

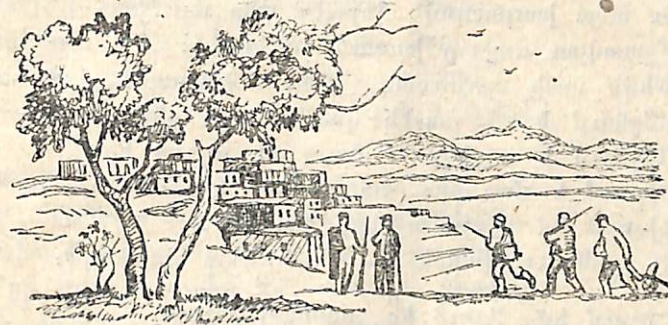

308
47

89741

САРМЕН
ГЕРОИЧЕСКАЯ СМЕРТЬ
Гиз Арм. ССР, Ереван, 1940 г.

Ն Ա Խ Ե Ր Գ

Աշուն է, բերքառատ, բերկրալի աշուն:
Նստել եմ պուրակում մտախոհ ու լուռ.
Մաքրաջինջ յերկինքը վորպես մի անհուն,
Անսահման ովկիանոս՝ խաղաղ է ու լուրբ:
Իմ շուրջը ամեն կողմ ծիծաղում են արդ
Ծաղիկներ, ծաղիկներ և՛ գունեղ, և՛ վառ.
Արևը վերևից այնպես ձեռնառատ
Վառկեշող անձրև է հորդում, բափում վար:

Պուրակի կենտրոնում աստղադիտարան,
Իսկ շուրջը շողշողուն շենքեր ու շենքեր,
Մեղմ հովից բփերը փարվում են իրար,
Առվակը կարկաչով նամբա յե ընկել:
Մոտակա ծառուղով անցնում են արագ
Կենսախինդ աղջիկներ, ջահելներ բիկնեղ,
Բորբոքվում է վորպես դյուրակամ մի այգ
Իմ յերկրի առօրյան մեծ ու փառահեղ:

Ու ահա խայտալով՝ վորպես ժիր ալիք,
Մշտալատ ժպիտը խոսում աչքերում,
Թեկի տակ պայուսակ, ձեռքին խաղալիք,
Անցնում է մի աղջիկ գանգրահեր, սիրուն:
Անցնում է աղջիկը... Բայց մի այրող հուշ
Տիրում է մտքերիս, հույզերիս, հոգուս.
Հիշում եմ քոջս աչքերը խաժուծ,
Ու գանգուր վարսերը— սեվաթույր վողկույզ:

Հիշում եմ: Աշուն եր, սոսկալի աշուն,
Անհաց եր, անկրակ մեր խրճիթը խաբխուլ,
Հեկեկում եր քամին ինչպես կույր աշուղ,
Մեր յերգը լալկան եր, անաբեկ, տխուր:
Ռազմադաշտ եր գնում քրտնատանջ գյուղացին.
Եվ վաղ վաղ չեր հերկում արտերը խոպան.
Յերկիրը կարոտ եր մի պատառ հացի,
Սարերում չեր յերգում և վաղ մի չորան:

Հիշում եմ այնպես վառ, կարծես յերեկ եր.
Ունեյի մի չֆնաղ, լուսածպիտ ֆույր,
Հայացքը գարնային խնդուն ցերեկ եր,
Հոնքերը՝ քոչնի քեկ, մազերը՝ գանգուր,
Ո՛ր, նոր եր կոկոնում, հասակ առնում մա,
Յերբ բուքը մահաշունչ մեր դուռը ծեծեց,
Ու սովը ժանտատես մի գողի նման
Մեր խրճիթը մտավ, վորպես կրծող ցեց:

Նիհարեց, դժգունեց իմ ֆույրը բոկոտն,
Աչքերը փոս ընկան, հուրերը հաճախ,
Յեկ աշնան տխրամած, մի ցուրտ առավոտ
Նա մտավ անկողին՝ հիվանդ ու անկար:

Որերով տառապեց, անընդհատ հագաց,
Խրճիթը խոնավ եր, հատակը ֆարոտ,
Ու յերկրիս հուրհրան այգը չտեսած՝
Մահացավ իմ ֆույրը սեկ հացի կարոտ:

Անխնայ հնձում եր սովի գերանդին...
Ո՛ր, ֆանի մանուկներ մեռան սովահար,
Խշխում եր բռնացքը ժամոտ խմբապետ.
Մեր կյանքը գիշեր եր, արմալի, խավար:
Ու մահվան վիշապն եր ծառացել մեր դեմ,
Բռնուքյան ճիրանն եր մեր շունչը խեղդում,
Մեր սրտում դառնորեն մահացող վարդեր,
Չունեյինք վա՛ղ ծիծաղ, վա՛ղ սեր, վա՛ղ խնդում:

Բայց ահա մտքերիս ամպերը հանկարծ
Ցրում է ցնծուքյան մրրիկը բերկրում.
Հիշում եմ մի չֆնաղ, մի վառ լուսաբաց
Այդ դժնի, մահահոտ, այդ ցուրտ որերում:
Հիշում եմ Մայիսը հմալյն Ղարսում,
Ու նրան եմ հիշում, այդ խիզախ հերոսին,
Տերերի, հնի դեմ մարմնացած ցասում՝
Այդ խոհուն, խանդավառ մարտիկ Ղուկասին:

Յ Ե Ր Գ Ա Ռ Ա Ջ Ի Ն

1

Արեւին ինչպես վոսկի հասկով բարձված մի սայլ
Հանդարտ ֆայրով մոտենում է մայրամուտին.
Անտառ, առու, գետ ու գետակ, դաշտ, ձոր ու սար
Սարսափահար սպասում են յեկող մութին:

Ու ամպակերտ պալատները՝ փամուց յերեր՝
Խորտակվում են, քափվում ովկիանը յերկնքի՝
Մեր լեռներն ձն ինչպես հսկա հուշարձաններ
Կանգնել ճամբիին գարնանային արեգակի՝

Յեվ՝ Ու ինչպես մի հրդեհված վիթխարի դեզ
Մթնաշաղի մեծ դարպասից ներս է մտնում՝
Դժգունում են, կապտում ամպերը վաղեմեզ,
Որը ֆիչ-ֆիչ գունատվում է ու լուռ մթնում։

Գիշերն աշխարհն առնում է իր քեվերի տակ,
Ինչպես կարի ովկիանոսում ներկված մի ֆոզ,
Խորանում են մութի կիրճերը դժնդակ,
Վարսի յելնում և՛ մարդասպան, և՛ գայլ, և՛ գոգ...

2.

Հիսնամյա մի տղամարդ
Բահը քեվին, ծանրաֆայլ,
Ինչպես մոռյլ մի մահապարտ
Քայլում էր լուռ ու անկար։

Անցավ իրեն մանկուց ծանոթ՝
Փողոցներով անխնդում,
Կանգնեց հանկարծ մի շեմֆի մոտ,
Դուռը բացեց, մտավ տուն։

Նրա աչքերը վշտալի՝
Մտն քննրի մոտ ի՞նչ գտանք

Վեց վորր մամուկ, հարսը այրի,
Հագին հագար կարկատան։

Կինը ծոված. հին իլիկին՝
Մանում էր ու մղկտում,
Հարսը հնամաշ մի շոր ձեռֆին՝
Կարկատում էր, կարկատում։

Ու տեսնելով Գաբրել բիճին՝
Նա խոնարհուն վեր բռավ,
Մանուկները ծվվացին,
Տատը քելը վար դրավ։

Բահը հենեց մրոտ սյունին,
Յեկավ նստեց ծերունին.
Նրա աչքերն նման էյին
Շանթերով լի անհունին։

Հարսը դրեց ֆուրսու վրա
Մի քաս ապուր, մի չոր հաց,
Հավաքվեցին շուրջը նրա
Մանուկները կիսաֆաղ։

— Ես ի՞նչ տարի յեր՝ տեսանք,
Շունն էլ հալես չեր ապրել,
Ես ի՞նչ որի յեր՝ հարանք,
Ես ի՞նչ կյանք է, Գաբրել։

Գաբրելը կնոջ շեշտակի հարցին
Արձագանգեց մի այրող բողոքով։

«Լեդի յեն խառնում մեր ջուր ու հացին,
Թալանում, տանում յեզ, վոյսար ու կով»:

Ել յերկար հսպեն ասյբել չենք կարող,
Թե չբացվի մեզ փրկության մի դուռ:
Մեր վառփերի տակ վառվող, շարժվող հող,
Մեր գլխի վերեվ՝ հազար բերան բուր»:

Ճիշտ նույն ժամին գյուղի հայտնի Մելոն ուստան
Այրված սրտով իր սեվ բախտից եր տրտնջում,

— Ես ի՞նչ կարգ ե, վոյ դրենք կա, վոյ դատաստան,
Ժողովրդին սպանում են, մարքում, տանջում:
Կոռ-բեզյառը, հարկ ու տուրքերը ահագին
Հանում են ես արհեստավոր խալխի հոգին:
Տանջվում եր Գաբրիելի դրկից Մուրոն,
Զփախ Սեբը, Սեբի դրկից այրի Մարոն,
Սրա դրկից են Հոտաղենց հալալ Հարոն,
Սրա դրկից կտրին Կարոն՝ սարի՝ սովոր,
Ալեկոծվում, ծառս եր լինում գյուղը բոլոր:

Յեվ գիշերվա այդ ահալի խոր խավարում
Մի տխուր յերգ մորմոխում եր, փռվում հեռուն:

— Գնա, ել չգա ես տարվա տարին,
Զյուն, ճմեռ բերեց կանաչ դաշտերին,
Կռիվ, դուժման ե սարի փեշերին,
Իմ յարին տարան, ել յետ չբերին:

Վա՛յ, բոյդ չորնա,
Վայ, աչքդ բռնա,
Աղաթեկ փշովա:

Բեմուրագ մնաց իմ աղիգ Սեբոն,
Մի բռնիր կրակ բողեց իմ սրտում:
Կռիվ սարճաղի՝ որը խավարի,
Կուռը կոտրվի, ռմախը մարի:

Վա՛յ, բոյդ չորնա,
Վայ, աչքդ բռնա,
Աղաթեկ փշովա:

Իմ աղիգ յար ջան, դու ո՞ւր գնացիր,
Կանաչ գարուն ե, յե՛կ, վերադարձիր,
Ա՛յս, են ո՞վ գարկեց իմ ջիվան յարին,
Գնա, ել չգա ես արմուն տարին:

Վա՛յ, բոյդ չորնա,
Վայ, աչքդ բռնա,
Աղաթեկ փշովա:

3.

Խուլ խրնիքում, սեղանի շուրջը բոլորած՝
Խոսում եյին յերկաթուղու յերեք բանվոր:
Մեկն իր կյանքի տառնեվիննը նոր բոլորած,
Մեկը ջախել, մեկի մագերը ալեվոր:

— Բանտ են դարձրել ես գեղեցիկ յերկիրը մեր,
Վատնասակ են արել չարքա ժողովրդին:
Քարշ են գալիս արյունաքամ ու կիսամեռ
Հագարավոր ծեր, պատանի, մահուկ ու կին:

— Բավական ե յերկիրն հանձնեմ մահին, սովին՝
Մեզ կփրկեն՝ գեմք, գնդացիք, — աւր ու սվին։
Ասաց ջահելն ու վեր կացավ քսեղ քափով,
Աչքերն ինչպես ցասման մի գույշ գոցավառ բով։
Մնաս բարով ասաց իր ծեր, հին զինակցին,
Պատանու հետ դռնից յելան ու գնացին։

4.

Ահա տես այն շողուն ուղեքերով աղջկան,
- Այն խիզախ պատանուին, այն հսկա փաջին,
Այս խրնիք-ամրոցում վախկտուներ չկան,
Բոլորն ել կըմբանան շարքերումն առաջին:
Ո՛ր, մայրի անդ խաժակ, գանգրանքի մարդուն
Խոսնու՞մ ե՛, քե՞զ վառվում ինչպես մի փուրս:
Բոլորի աչքերը այնպես բոցկտուն
Հառած են այդ ըմբոստ կոռյունի վրա:

— Դժգոհ եմ բոլորը այս դաժան կարգերից, Շոքան ե հռչակում քանվորի ձեռքն ու վուս, Գյուղացին խեղդվում ե սոսկալի կարիքից, Բամակը դարձել ե բռնկում չոր վառող. Բավական ե մի կայծ, վոր հրդեհ բռնկվի, Յերկիրը ընդվզման կրակով մորկվի:

Գանգրահեր մարդու հրաշունչ ճառում
կար հույզի հեղեղ ու յերկաթյա կամֆ.
Նա պատկերում էր ու բացալ՝առում
Գալիֆ որորի շողոթում մի կյամֆ:

Յեվ ինձ թվում էր, վոր այդ վայրկյանին,
Յեթե ուզեմար այդ քահկ տղան,
Իր մեջ ամբարված ուժովն ահագրն
Դարավոր կաղնին կաներ տեղաւան:
Նրա աչքերի հրին դիմանալ
Չեր կարող յերբեք վոչ մի չինաղկին,
Յեվ ինքը մեմակ, յեթե կամեմար,
Կարող էր սանձել հողմը մոլորին:

Ո՛հ, Ղուկասն եր դա, դերձակի վորդին,
 Հատակից յելած, բարձրացած մի մարդ,
 Հոգով միշտ կապված բուն ժողովրդին,
 Կաղնու պես ամուր, վեհ ու խորաբնաս:
 Ժողովը լարված լսում եր նրան՝
 Ապստամբութեան մրրկահավին.
 Նրա աչքերը յերկու հուրերան
 Ու կենսաբարձի խարույկներ էյին,
 Նրա մակատը մերմակ մարմարի
 Մի չնաշխարհիկ, սփռնչելի շերտ:
 Են վո՞ր դիցուհու սիրտը չեր մարի,
 Յերբ տեսներ փառն այս հրաշակերտ.
 Սեվ գանգուրները հով էյին անում
 Կռահում, խելացի այդ լայն մակատին,
 Զֆնաղ գլուխը նման եր անհուն
 Յերկնում կորած լեռան գագաթին...
 Ղուկասն ուղարկեց իր խոսքը բոցոտ,
 Մարտերի ուղին ուրվագծեց ջիմջ,
 Մագնիսացել եր այդ խրճիթը ցուրտ,
 Լեզու յեր առել ամե՛ն, ամե՛ն ինչ...

5.

Ժողովը ցրվեց: Գնացին նրանք
 Դեպի ամրոցներ, դեպի գոթանոց,
 Դեպի գնդերը խառն ու բազմեքանոց,
 Ու բանվորական հյուղերն ալեկոծ:

6.

Գետի յեզերքով յերկու ստվեր
 Դանդաղ ֆայլում են ու գրուցում.

Առած թռչիւն անտես թեմեր՝
 Դեպի գալիքն են արագ թռչում:

— Ղուկա՛ս, յես այնպես վառ կարոտով
 Ուզում եմ տեսնել մեծ Լենինին,
 Յեթե հաղթեցինք ու հոգեթեվ
 Արշալույս ծագեց մեր լեռներին,
 Կերթամ տեսնելու մեծ Լենինին.
 — Կհաղթենք, Սուրբ՛ն, մի կասկածիր,
 Մեզ չի դիմամա և վնչ մի ուժ,
 Զե՞ վոր ռուսական յերկրում անծիր
 Վաղուց է ծագել հուր արշալույս:
 Լենինին տեսնե՛լ ես փափագում,
 Հապա յես ինչֆա՛ն եմ փափագել,
 Քանի գիշերներ՝ պառկած անփռն՝
 Նրան եմ հոգուս մեջ վառ պահել:
 Կհաղթենք, Սուրբ՛ն, ու ցնծութեան
 Որեր կրերենք ժողովրդին.
 Կրանամք դռները գիտութեան,
 Ազատ կշնչի հողի վորդին:

Մեր խենթ գետերի կատաղի ձին
 Կդառնա, Սուրբն, հլու գրաստ
 Շողշողում լամպերը լուսածին
 Կնախշեն յերկիրն—սար, ձոր ու դաշտ:
 Նայիր յերկնքին՝ ինչֆա՛ն դուրթիչ,
 Ինչֆա՛ն գեղեցիկ աչքեր ունի,
 Մանկուց հմայել, գերել է ինձ
 Աստղատառ գիրքը մեծ անհունի:

Դաժան որերը կանցնեն, Սուրեն,
 Կվերածնվիլ յերկիրը մեր,
 Անքիվ շչակներ գիլ կսուլեն,
 Կերգեն հասկերի ծփուն ծովեր:
 Յե՛վ այն ժամանակ մենք Վինչե լույս
 Կկարդանք գիրքն այս հավերժական,
 Բայց այժմ արի փոքորկահույզ
 Դրոհենք դեպի այդ մեծ ապագան...

Յ Ե Ր Գ Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

1.

Մայիսյան պայծառ լուսաբացին
 Կարմիր դրոշները ծփացին:
 Ժողովրդական գետը վարար
 Յե՛լավ ավերից ու հորձանքեց,
 Խավարից հետո արե՛վն անմար
 Մեր լեռնաստանի սրտում ծաղկեց:

2.

Գարածը դարձել է բռնկված
 Ապստամբության հզոր շտաբ.
 Զինավառ մարդիկ հրավառված՝
 Մտնում են, յե՛լնում շտապ-շտապ:
 Այնտեղ, դեկի մոտ, հոգով անահ,
 Կանգնել է Դուկասը դեկավար,
 Փայլում են վոբպես կալսարդիչ ջահ
 Նրա աչքերի աստղերը վառ:

Գրում է, խոսում, հրամայում,
 Յեռանդից վառվում ինչպես խարույկ,
 Բոլորի սրտերը հմայում,
 Ծերուկին դարձնում ժիր ու առույզ,
 Թշնամու սիրտը լցրած սարսափ՝
 Գարնան գետի պես խնդուն ու հարդ,

Դալիս են շարքերը ապստամբ
 Ավտոյով, հեծյալ ու հետիոտն:
 Նայիր են բանվոր Մանուելին,
 Ուստա Մելեռնին, Գաբրիելին,
 Դարբին Իվանին, հյուն Անմադին,
 Են հսկա հովիվ Բուրդ Ասադին,
 Ու են զբաշար Ալեգարդին.
 Թշնամու հանդեպ ինչպես մի մարդ
 Կանգնել, մղում են ճակատամարտ:

3.

Ժողովուրդն ահեղ մի հարվածով՝
 Տիրեց ֆաղափն, բերդին մռայլ.
 Ծփում է անվերջ խինդի մի ծով,
 Կյանքը գովում հազար ֆնար:
 Քանդում են վոբչերը խորախոր,
 Զարդում, խորտակում բանտ ու գնդան,
 Հնչում յերգերը և՛ վառ, և՛ նոր,
 Դղրդում հիմեր ազատության:
 Ինչպես բաց անես դուռը բանտի,
 Ազատ արձակես տանջվողներին,

Այնպես բացվեց դուռն ժողովրդի
Հագարամյա յերագներին:

4.

Շշմած բշնամին սքափվեց հանկարծ,
Յրիվ ուժերը հավաքեց բոլոր,
Յեվ սարսափահար, խոցված, մոլեգնած,
Վորպես ամպ պատեց արեվի բոլոր:
Ու ինչպես սոված գայլերի վռնմակ
Հոգեվոր հայրերն հավիտյան անհագ,
Խմբապետ Մկուն, Հովասափ աղան,
Վաշխատու Հունան, Աղաբեկ Բյոխվան,
Հողատեր Խուդուն, Խանութպան Ալին,
Իրենց խաժաղուժ խմբերը առան.
Յեկան, քափվեցին ու կալ-մեջ արին
Ապստամբության խիզախ ֆաշերին,
Բայց սարսափեցին, կանգ առան լռին.
Այնտեղ շողում էր ինչպես վառվող սար
Հեղափոխության հուրը վռնկեվարդ:
Ու բոցավառվեց մի անհավասար,
Ահեղ, անխնա, դաժան գոտեմարտ:
Քաղաքում, սակայն, գիշեր ու ցերեկ
Թշնամին ազատ քափառում էր դեռ,
Առաջվա նման մնում անեղբեք
Հողի, հանդերի, ծով հոտերի տեր:
Դեռ նրա վզին շեշտակի քափով
Զեր իջել սուրը կայծակնաբերան,
Բայց մահվան դողը հրե ողակով
Բոլոր կողմերից պատել էր նրան:

Ու նա վերավոր արջի պես անգուսպ
Ապստամբության ամբոցն ողակեց,
Յեվ ժողովրդի խորքերն ալեծուփ
Յոք ցնցոտապատ լրտես ուղարկեց...

5.

Յնծուն, ծիծաղուն ֆաղաֆն անհամբեր
Սպասում էր իր խիզախ բարեկամ
Մուսայելյանին համբավաբեր,
Զրահապատին հերոսական:
Բայց, ավա՜ղ, նրանք չեկան ու չեկան...

6.

Թողեց ֆաղաֆը զորքն ապստամբ,
Յեկավ ամբացավ ժայռուտ բերդում.
Թնդանքները վորպես սեվ ամպ
Վարդում էին ու վարդում:
Ղուկասը ինչպես սեգ զորավար
Վարում էր կռիվը վառարկուն,
Դիրքից դիրք սուրում ու մշտավառ
Քաջության կրակը բորբոքում:
Վոգեվորում էր, հուսավառում,
Մարտի խարույկը պահում անշեջ,
Ապստամբության նավն էր վարում
Արեկոծ ծովում մուր ու անվերջ...
Մի խավար գիշեր հանկարծակի
Թշնամին հորդեց բերդի վրա,
Բայց դեմ առնելով համազարկի

Տեղում կանգ առավ ինչպես հիդրա:
 Ու մարտը դարձավ՝ որհասական.
 Կովում եր մեկը փառսունի դեմ.
 Նայիր լեռնցի այդ աղջկան—
 Տասնինն գայուն չի տեսել դեռ,
 Ու նայիր նրա կողքին չոփած
 Յերիտասարդին գեղագանգուր.
 Սրտերում հրդեհ, աչքերում կայծ,
 Կովում են նրանք—յեղբայր ու քույր:
 Բայց ահա վառնաց մի գնդացի,
 Սլացավ գնդակը վաղրածայն
 Ու ընկավ ջահելը նորածիլ
 Վարպես փշրված չֆնաղ արձան:
 Ընկավ ու սաստիկ ճիչ արձակեց.
 Արյուն եր հոսում նրա կրծքից.
 Քույրը իր ձեռքի գեմքը գցեց,
 Յեղբորը գրկեց ջերմ, կարեկից:
 Աչքերն հառեցին մեկը մեկին,
 Խամբում եր տղան ինչպես հրդեհ,
 Նրա այտերին դեղնում էյին
 Յերկու դուրսական կարմիր վարդեր:
 Նայեց իր քրոջ յերկա՛ր, յերկա՛ր,
 Քույրը լալիս եր սրտակտուր
 Ու ասաց հանկարծ ձայնով անկար—
 — Սիրելի Զվարթ, քո ձեռքը տուր,
 Մնաս բարով, մեռնում եմ յես,
 Յեկ, մի սրտանց համբուրեմ քեզ,
 Իմ փոխարեն դու մայրիկին,
 Բալիկներին ու Զարիկին

Կհամբուրես ջերմ, սրտագին...
 Յեկ յեքե սրտանց սիրում ես ինձ,
 Լսիր, կատարիր խոսքն իմ վերջին.
 Դեռ հրացանդ վերցրու նորից,
 Խոցիր, հարվածիր ժանտ դահլիճին:
 Ասաց ու մարեց ինչպես մի ջահ
 Հերոս մարտիկը այն ժրաշան:

7.

Զվարթի կողքին յեռուն, յեռանդուն
 Վառվում, կովում եր Գաբրիել բիճան,
 Գաբրիելի կողքին՝ առույգ մշտաբքուն
 Խաշնաբած Ասադը ահեղաձայն,
 Ասադի կողքին՝ Սամսոնը դարբին,
 Սամսոնի կողքին՝ Սերգոն նախարայան,
 Սերգոյի կողքին՝ սեվաչ Սիրարփին,
 Սիրարփու կողքին՝ մի հեռցապան,
 Իսկ նրա կողքին մի մեֆենավար...
 Այսպես անընդհատ իրարու կողքին՝
 Հույսի կրակը միշտ պահելով վառ՝
 Մարտնչում էյին տղամարդ ու կին:
 Բոլորը հրկեզ, հորդահույզ հոգով,
 Մափառում էյին, այրվում գոռ մարտում.
 Մեկը մեռնում եր հաղթական յերգով,
 Մեկը՝ սիրածի կարոտը սրտում...

Մեկը ագդրերից, կրծքից, աչքից
 Ծանր վիրավոր, մարտնչում եր դեռ,
 Մեկը՝ վախեցող չարքերից, դեմից,
 Դուկասի գնդում առյուծ եր դառել:
 Ու կուրծքը տված քշմամու հրին,

Բերդում կողպված, ծարավ, սովահար,
 Ապստամբները մարտնչում էին
 Յե՛վ հոգեկորով, և՛ հերոսաբար:
 Բայց այդ նույն ժամին դավադրութեան
 Ուն էր գալարվում նրանց վնասի տակ,
 Վայրկյան առ վայրկյան վիշապի նման
 Մ'ընում վարվում, դառնում հազարտակ:
 Բերդի հեռավոր մի խուլ անկյունում,
 Ֆելդֆերկական կույտն էր հավաքվել.
 Մի լաբիրինթոս վաստայն էր հիմում
 Նրանց ավագը— անունը Սամվել:
 Սամվել,— այդ մարդուն ո՞վ չէր ճանաչում.
 Այդ նա էր ծեծով սպանեց Սեբին,
 Այդ նա էր լկում, ռաշկում, չարչարում
 Չարֆաշ գինվորին ու ժողովրդին:
 — Այսպես, ուրեմն, հարգո պարոններ,
 Վնոված ե հարցը, խոսողներ չկան.
 Դու՛ք՝ Մոսես, Մարտին, գտե՛ք պարոններ,
 Հսկե՛ք, վոր նրանք բերդից դուրս չգան:
 Այսոր լուսաստղի դուրս գալուց առաջ
 Մենք կչգրայենք բոլշեվիկներին,
 Յե՛վ արե՛վը դեռ սարերին չառած՝
 Նրանց կկախենք՝ բերդի ժայռերից:
 Թող աչքով տեսնի, ահից սարսափի
 Ժողովուրդն ահեղ, բիրտ ու ապստամբ.
 Թե չե նա մեզ էլ մի որ կլավի
 Իր ամենակուլ մեծ ագահութեամբ:
 Ցրվե՛ք, սպասե՛ք ազգամշանին,—
 Ասաց Սամվելը հրամայողաբար.

Ներսից մատնություն, դրսից քշմամին
 Հրե անձրե՛վ էր մաղում անդադար:
 Յե՛վ խոր գիշերին, յերբ վասիսն արդեն
 Յեկել, հասել էր բերդի՝ պարսպին,
 Յերբ անհաց, անջուր, անգնդակ, անգեմ,
 Յերկրից կտրված ու աչքը մամբին՝
 Մաֆաում էին գործերն ապստամբ,
 Յերբ ներսում վասիսն քակարդ էր լալում;
 Վերից քափվում էր հուր—տեղատարափ,
 Ու քնդանոթն էր վռնում խավարում,
 Դուկասը մի բուռն կորյունների հետ
 Վարպես փոթորկում, խանդավառ տիտան,
 Հեղեց քշմամու շարֆերի շղթան,
 Սուզվեց խավարում ու կտրավ անհետ...

Յ Ե Ր Գ Յ Ե Ր Ր Ո Ր Դ

1.

Լեռնային մամբան նեղ, ոճագալար
 Զգվում է դեպի անորոշ հեռուն.
 Ու մթնում տաղտուկ, մեղմ ու միալար,
 Հուզված յերգում է վարարած առան:
 Քայլում են նրանք տառապած, հոգնած
 Բայց անընկնելի ու միշտ հուսավառ:
 Մերք հանդիպում են սարերի անանց,
 Հեղեղի հորդում, ժայռերի սուր—սայր,
 Մերք նրանց վատուժ վառների տակից
 Խախտու, յերերուն, փարերն են պոկվում

Ու անդունդների խորունկ հատակից
 Փնչոդ հեղեղից հազիվ են փրկվում:
 Մերք մոլորվում են ու կորցնում ճամբան,
 Լեռներից իջնում ձորը դժվարանց,
 Բայց վաչ տանջանքը, վոչ մութը դաժան.
 Չեն ահաբեկում ու սաստում նրանց:
 Քայլում են նրանք ու ահա հասան
 Զորում ծվարած են Մագրա գյուղին.
 Գյուղի տերտերը — մեմգուքյան հեսան
 Խմբով ձորն իջավ ու փնակեց ուղին:
 Յեվ խռովահույզ, հասնի խավարում
 Բորբոքվեց կովի բոցը վարարում...
 — Նայե՛ք ագռավին այդ կոկոռն,
 Բանդել է ուզում արծիվներից,
 Սանձել է ուզում ագատուքյան
 Հպարտ, հաղթափայլ նժույզներից, —
 Ասաց Սուրենը ինքնամոռաց
 Ու նրա գնդակն ահեղ սուրաց...
 — Զարկե՛ք, ընկերներ, ցած գցեցե՛ք
 Այդ գիշերային խրավիլակին,
 Արագ սլացե՛ք, կամուրջն անցե՛ք,
 Խփե՛ք բշտամու բեվ — բիկունքին, —
 Ասաց Դուկասը ու հողմաքափ
 Խումբը գրոհով էջեց առաջ.
 Ծլկվեց տերերը բեվաքափ
 Ինչպես ջրահեղձ մի արարած,
 Ինչպես ծեծկված, ջարդված դիակ
 Ընկղմվեց մութի ծովումն անտակ:
 Դուկասի խումբը կամուրջն անցավ,

Բռնեց. դժվարին մի ճանապարհ.
 Վորպես վիթխարի, ցուրտ ֆարանավ
 Լս'ւո եր գիշերը, լո'ւո ու անժառ...

2.

Թափառում խումբը ամբողջ գիշեր
 Քայլում էր դաժան ճանապարհով.
 Մեկը պատմում էր դյուբիչ հուշեր,
 Մեկը տարվել էր իր խեղդով:
 Մեկը վորպես մի մեծ նկարիչ
 Ուրվագծում էր վառ ապագան,
 Մեկը այնքան խոր, այնքան հուզիչ
 Վերհիշում արերը արեվակամ:
 Յեվ արշալույսը նոր էր բացվում,
 Վոչխարը նոր էր սար բարձրանում,
 Յերբ նրանք տանջված, մաշված, անհուն,
 Արգիճա գյուղի ձորը մտան,
 Ընտրեցին կանաչ գորգը ծաղկուն,
 Նստեցին, վոր քիչ հանգստանան:
 Կողքին ջրաղաց, դիմացը գետ,
 Զորը ծաղկալի, շուրջը լեռներ,
 Բնության տված հրաշակերտ,
 Անգին պարգեվը կարծես լիներ:
 Ու ծարավ խումբը վայելում էր
 Բնության գինու վնիտ քասից.
 Մեկը նստել էր, մեկը բիկնել
 Ու ամուր բռնել հրացանից,
 Մեկը ննջում էր՝ յերկար պառկած՝
 Մեկը սուլում, յերբ մեկ էլ հանկարծ...

Վեր քառվ տեղից Ղուկասը արթուն,
 Կանչեց՝ ընկերներ, արագ դեպի գեմք.
 Խումբն ամբողջովին մի ակնթարթում
 Պատրաստ կանգնել եր՝ մարտունակ ու սեղ:
 Տեսե՛ք քշմամին մեզ հետապնդել.
 Յեկել, հասել է մինչև Արգինա. Վ
 Սա մահու— կյանքի մարտն է, ընկերներ,
 Ուրիշ յեւք չկա, կամ մեմք, և կամ ռա...
 Ղուկասն իր խոսքը չեր ավարտել դեռ,
 Յերբ ազմկալի ձայներ լսվեցին.
 Յոքը քեռնատար տուրող ավտոներ
 Հասան գետափին ու կիպ կանգնեցին:
 Ցած քոսն քափով, անհապաղ, արագ,
 Վտտից մինչ գլուխ զինավառ մարդիկ,
 Նրանց հետևից ձայներով վայրագ
 Գալիս եր, կարծես, արջի հարսանիք:
 Յեկան, քափվեցին գյուղի բունցեցներ—
 Արնախում մարդկանց մի պզտոր ավալս.
 Կոիվն սկսվեց, շաչեցին գեմքեր,
 Թնդացին սար, ձոր, քար, քարալի ու հող:
 Գոռում, գոչում եր Ավագն ածղահա,
 Խմրին սպառնում կախաղան ու մահ:

Մուրադն ես կոզմից, Զելիմն եմ կոզմից
 Զայնակցում եյին մուլի Ավագին.
 — Բնաչինչ անեմք՝ նրանց մեր հողից,
 Եւ չլսնայեմք վո՛չ մանուկ, վո՛չ կին...
 Յեվ բորբոքվեց մի յեռուն գոտեմարտ

Արգինա գյուղի բուրալի ձորում
 Քաջերի սրտում Մայիս կենսադատ,
 Աչքերում գարնան կայծակն եր ցուում:
 Գնդակներն եյին անընդհատ տուրում
 Ու քափվում ինչպես կապարե կարկուտ
 Արշավում եյին Ավագը գուլում,
 Զելիմ խանն ահեղ, Մուրադխանն անգուր:
 Գնդակներն այնքան բուռն շառաչեցին,
 Հրե կարկուտը այնքան հորդ տեղաց,
 Վոր սար— ժայռերը հիմքից ցնցվեցին,
 Ու գետի ջուրը փրփրաց, յեռաց:
 Թշմամու շղթան գրահեց առաջ
 Փակվեց, նեղացավ ինչպես ոճի անցք,
 Ղուկասը հանկարծ կուզեկուզ սուրաց
 Վորպես հողմակոծ ովկիանի հորձանք,
 Ու ձեռքի նռնակն ինչպես յերկնի շանք
 Նետեց քշմամու քանձր շարֆերում.
 Ընկավ Ավագը— այդ հայ խանը ժանտ,
 Այդ անքազ շանը Հայաստան յերկրում:
 Յեվ կրնկակոյս փախավ շարեշար
 Ամբոյսն ահաբեկ ու խուճապահար...
 Բայց Ղուկասն հանկարծ քափով ցած փովեց
 Ինչպես շանքահար մի բազմանյուղ ծառ,
 Վիրավոր կրծքով մայր հողին փարվեց,
 Կանաչում. քաղեց աչքերը պայծառ:
 Ընկերներն իրենց քաջ գորավարին
 Գնդակների տակ առան ու քոսն
 Ու ջրաղացում համդարտ վայր դրին,
 Վոր վոչ մի չար ձեռք չդիպչի նրան:

Թշնամին դարձավ անգուսպ, սամարձակ
 Ու առաջ սողաց նեղ ու մոլեգին,
 Բայց վարպես անխախտ, ամուր ամբարտակ,
 Պարթեվահասակ Ռազունովսկին,
 Են դուս գինվորը անբիծ ու վնիտ,
 Տափաստանի պես վեհ է ու լայնասիրտ,
 Գաբրիելը արի, սեզ ու դյուցազուն,
 Սուրենը խոհուն, մեղմ ու յերազուն,
 Պղտոր հեղեղի առաջը առան,
 Յեկոզին զարկին, սիրտը խցեցին,
 Հերոսներէ պես կովեցին, մեռան՝
 Աչքերը հառած վառ այգաբացին:

4.

Կամուրջը փակեց ու սպառնալից
 Սողաց քշնամու ոճն արնաճարավ,
 Գալարուն շղթան բոլոր կողմերից,
 Մահվան ողակի մահն նեղացավ:
 Խուսքը գրոհեց, հասավ կամրջին:
 Կամուրջի վրա դեմ դեմի. յեկան,
 Սվին սվինի ու լանջը լանջին
 Յերկու դարավոր անհաշտ ախոյան:
 Վառվեց մի անգուսպ սվինակով:
 Յնցվում էր կամուրջն անեղ բեռի տակ.
 Շատերն ծվատված ու արնախոլիվ
 Գահավիժեցին, կորան ջրի տակ:
 Քաջերն քշնամուն գետն ելին մաղում.
 Զուրը կաս կարմիր արյուն էր կտրել.
 Նրանց հաղթություն, կյանք ելին մաղում

Քրտնախաշ մայրեր, ձոր, անտառ ու լեռ:
 Յեվ ահա նրանք անկտորնում ու վեհ,
 Վերջին գրոհով նեղեցին շղթան
 Ու մարտնչումով արշավեցին վեր—
 Դեպի փարոսը մեծ ազատութեան:

5.

Թշնամին հարդեց, ձորը ներխուժեց,
 Կարեց, հռչոսեց ընկած ֆաջերին,
 Թունոտ քրփչով, փրփրած, հոգմածեծ.
 Հմկեց, սրտեց այդ կակաչներին:
 Յեվ սուր ու թուրը մոռնելով ոգում՝
 Հին ջրաղացի դուռը ջարդեցին,
 Աչքերով խոժռո, ժամտ ու չարութուն՝
 Ղուկասի գլխի վերել կանգնեցին:
 — Ղուկասը, հայե՛ր, հենց սա յե, վոր կա,
 Լավ եմ գնահատում այս արծվի ճագին,
 Ուզում եր դառնալ իայ ազգին արքա,
 Յերկիրը ծախեր ուս-բուշեմիկին.
 Սուրբ Կարապետը, սուրբ խաչը վկա,
 Յե՛ս պիտի համեմ սրա սեվ հոգին.
 Բայց՝ նա արժան չե մարդկային մահվան,
 Նա պետք է մեռնի հերոս—ֆաջի պես.
 Ա՛յ, այսպես, տեսնեմք պիտի դիմանա՞,
 Թե պիտի գոռա ինչպես մարթավոյ յեզ...
 Ասաց և ծայրը սուր-սայր սվինի
 Դրեց Ղուկասի սփանջելի կրծքին
 Յեվ դանդաղ, դանդաղ համույժով դժնի
 Խոցում էր կուրծքը, մայում աչք-ունքին:

Արեւմտեան Ղուկասն այրվում էր ցավից,
Բայց չէր հառաչում, ճշում, աղերսում.
Զրագացաւնը լուռ արտասովալից,
Սարսափից, վշտից դռում էր, մրտում...
Յերկու լայնականջ ջահել գառնարած
Այդ տեսարանին էլ չդիմացան.

— Հերիք է, հերիք, անխիղն, անասոված,
Գոռացին նրանք բամբ ու բարձրաձայն...

— Հերիք է, հերիք, հոգի ունեցե՛ք,—
Արձագանգեցին այս ու այն կողմից.

Ո՛ր, այդ մոլորված մարդիկն էյին հեգ,
Վոր բռնկվեցին գայրուշքի հողմից:

Ինքնակալ խանը շփոթվեց մի պահ,

Կարծես քիկունքին իջավ ծանր բախ:

— Հերոսը դո՛ւ ես, խմբապետ Մուրադ,

Սպանում ես դու վիրավոր մարդուն,

Ընկած քաջերին մաշկում ես, մորթում,

Տրորում ես դու դաշտ, արոտ ու արտ,

Զի կարող անել այդ ամեն մի մարդ,—

Հերոսը դո՛ւ ես, խմբապետ Մուրադ:

Քեզնից փրկուք յուն չեմ խնդրում յերբեք,

Մահվան ժամին էլ բոլշեվիկ ենք մենք,

Ովկիանից էլ մեծ ու անսպառ ենք.

Յե՛վ մի որ կելնեն բանակները մեր,

Կրացվի յերկրիս արշալույսն անմեղ,

Յե՛վ այն ժամանակ վա՛յ ձեզ, գազաններ...

Մուրադ խանն ահեղ փրփրաց, կատաղեց,

Սվիճը խրեց Ղուկասի կրծքում,

Ամբողջ զորութեամբ խառնեց, վոլորեց,

Դուրս քափեց պայծառ սիրտը մրբկուն:

Զևեց, ծվատեց ծաղկուն հերոսին,

Վորպես անհագուրդ սոված շնագայլ,

Ու լուռ հեռացավ գոռոգութեամբ սին,

Դահնի սառնութեամբ ծանր ու դժնափայլ...

6.

Դադարեց վառվելուց խարույկը սրտի,

Ու հանգավ հերոսի հոգին անպարփակ,

Դալկացավ մարմարը ցերմակ հակատի,

Փակվեցին աչքերը և՛ դյուխի՛չ, և՛ բարկ...

Վ Ե Ր Զ Ե Ր Գ

Ընդվզման կրակը փառվեց մեր սրտում,

Փրփրաց, փոքորիկեց ովկիանը ցամառ,

Յե՛վ ինչպես վոր գարնան գետերն են հորդում

Վողողեց մեր հոգու դաշտերն անասնման:

Գյուղերում, հանգիներում, գործարաններում

Մեծացավ ու կռվեց պայքարի վոգին,

Ու ըմբոստ գնդերը մեր խոր ձորերում

Դարավոր գայրուշքով բարձրացան վոտփի:

Գրոհի գնացին հին աշխարհի դեմ,

Փշրեցին կարգերը բիրտ ու բռնակալ,

Ու մինչև այսօր էլ գրոհում են դեռ

Մարտական շարքերը մեր հաստատափայլ:

Նոր պայքար, նոր կռիվ հին քշմամու դեմ,

Մահառում յերջանիկ գալիքի համար.

Ո՛ր, էլ ո՞վ կարող է մեր կերտածը փանդել,

Հանգցնել մեր վառած կրակները անմար:

Արևաբաժնի Ղուկասն այրվում էր ցավից,
Բայց չէր հառաչում, ճշում, աղերսում.
Ջրադաշտանը լուռ արտասովալից,
Սարսափից, վշտից դողում էր, մրտում...
Յերկու լայնականջ ջահել գառնարած
Այդ տեսարանին էլ չդիմացան.

— Հերիք է, հերիք, անխիղճ, անասոված,
Գոռացին նրանք բամբ ու բարձրաձայն...

— Հերիք է, հերիք, հոգի ունեցե՛ք,—

Արձագանգեցին այս ու այն կողմից.

Ո՛ր, այդ մոլորված մարդիկն էլին հեգ,

Վոր բռնկվեցին գայրույթի հողմից:

Ինքնակալ խանր շփոթվեց մի պահ,

Կարծես քիկունքին իջավ ծանր բահ:

— Հերոսը դո՛ւ ես, խմբապետ Մուրադ,

Սպանում ես դու վիրավոր մարդուն,

Ընկած ֆաջերին մաշկում ես, մորթում,

Տրորում ես դու դաշտ, արոտ ու արտ,

Զի կարող անել այդ ամեն մի մարդ,—

Հերոսը դո՛ւ ես, խմբապետ Մուրադ:

Փեղնից փրկություն չեմ խնդրում յերբեք,

Մահվան ժամին ել բոլշևիկ եմք մենք,

Ովկիանից ել մեծ ու անսպառ եմք.

Յե՛վ մի որ կելենք բանակները մեր,

Կբացվի յերկրիս արշալույսն անմեղ,

Յե՛վ այն ժամանակ վա՛յ ձեզ, գազաններ'...

Մուրադ խանն ահեղ փրփրաց, կատաղեց,

Սվինը խրեց Ղուկասի կրծքում,

Ամբողջ գորուքյամբ խառնեց, վոլորեց,

Դուրս քափեց պայծառ սիրտը մրրկուն:

Ձևեց, ծվատեց ծաղկուն հերոսին,

Վարպես անհագուրդ սոված շնագայլ,

Ու լուռ հեռացավ գոռոզաբլամբ սին,

Դահնի սառնուքյամբ ծանր ու դժնաբայլ...

6.

Դադարեց վառվելուց խայռույկը սրտի,

Ու հանգավ հերոսի հոգին անպարփակ,

Դալկացավ՝ մարմարը ներմակ մակատի,

Փակվեցին աչքերը և՛ դյուրիչ, և՛ բարկ...

Վ Ե Ր Ջ Ե Ր Գ

Ընդվզման կրակը փառվեց մեր սրտում,

Փրփրաց, փռորկեց ովկիանը ցաւման,

Յե՛վ ինչպես վոր գարնան գետերն են հորդում

Վաղողեց մեր հոգու դաշտերն անսահման:

Գյուղերում, հանգիներում, գործարաններում

Մեծացավ ու կոփվեց պայքարի վոգին,

Ու ըմբոստ զնդերը մեր խոր ձորերում

Դարավոր գայրույթով բարձրացան վոտի:

Գրոհի զնացին հին աշխարհի դեմ,

Փշրեցին կարգերը բիրտ ու բռնակալ,

Ու մինչև այսօր ել գրոհում են դեռ

Մարտական շարքերը մեր հաստատաբայլ:

Նոր պայքար, նոր կոծիլ հին բշտամու դեմ,

Մաքառում յերջանիկ գալիքի համար.

Ո՛ր, ել ո՞վ կարող է մեր կերտածը ֆանդի,

Հանգցնել մեր վառած կրակները անմար:

Տե՛ս, ծանոթ խոր ձորից դուրս գալով հանկարծ՝
Թռչում ե գնացքը ցնծության ճիւղով.
Ու վաղը Սեվանից մինչև Արագած
Կծփա լույսերի անսպառ մի ծով:
Ու վաղը ձորերում մեր անդնդախոր,
Լեռներում բարձրաբերձ, դաշտերում անալի
Զես գտնի վնչ մի տուն, մի գոմ, մի ախտ,
Վորտեղ չշողշողա ելեկտրական լամպ:

Տե՛ս, անծիր, անսահման մեր հայրենիքում,
Ինչ հախառն ե ցնծում մարդը հաղթական.
Յերկնում ողաչու արծիվն ե յերգում
Մեր յերկրի յերջանիկ այսորն, ապագան:
Ու բազմազգ մի խիզախ, ազատ ժողովուրդ,
Շրթունքին փառասլան թռչնների յերգ՝
Դաշտերում, ձորերում ու լեռներում լուրբ-
Նոր բախտ ե դարբնում գիշեր ու ցերեկ:
Ու ահա լսում եմ յերգը մուրճերի,
Հղկում եմ վիթխարի գրանիտ փայեր,
Ի՛նչ անուշ ե հնչում կարկաչն ջրի,
Ի՛նչ ուրախ ե այս ռուս վարպետն ալեհեր:
Նա գվարթ հարթում ե փայերը վայրի,
Յեվ նրանց տալիս ե -նոր տեսք ու նոր փայլ,
Վոր վաղը բարձրանա նրանց կատարին
Սիրելի Դուկասը վեհ ու հաղթափայլ:

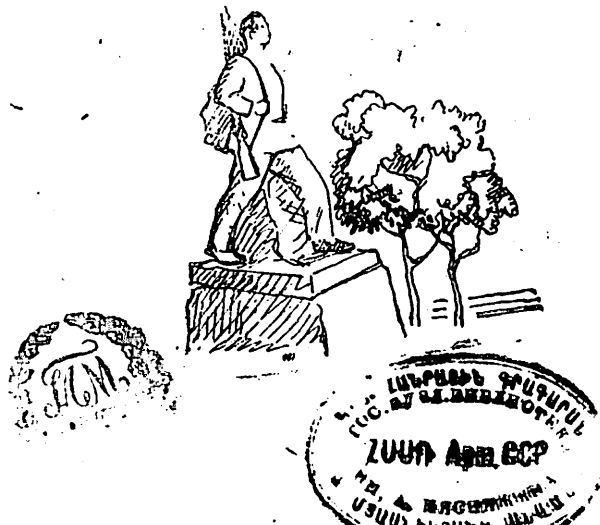
Ու ահա կանգնել ե կուռ պատվանդանին
Դուկասի արձանը խրոխտ, տիրապար,
Հասարակ, բայց կրակ մի դրաշակիր:

Աչքերով վառվումն ու արևափայլ:
Ու -նայիր ի՛նչ համառ, ինչ հաստատակամ
Դրոհի յե՛ գնում հերոսն անվեհեր.
Ո՛ր, այդպես վեհորեն, այդպես հաղթական
Լեռնային արծիվն ե՛ նախքան դեսլի վեր:

Այդ բոցոտ, ռազմաշունչ սպարտականին,,
Քսան մեկ տարեկան Դուկասին պայծառ
Հաղթական յերկիրս ձեռքով՝ մարդկային
Կերտել ե անխորտակ, խրոխտ մի արձան:
Իր քեփն հրացան, մարտական դիրքում,
Արեվոտ աչքերը գալիքին հառած՝
Յերջանիկ որերի կարոտը հոգում՝
Նա հաստատ հավատով նետվում ե առաջ...

1937 թ.

Սևան

Պատկերագիր՝
Վ. Գրիգորյան
Տեխնիկական
Ա. Գ. Գալստյան
Սրբագրիչ՝
Մ. Թումանյան

Գլավիտի լիազոր՝ Բ—1129 Հրատ. 5199.

Պատվեր 257. Տիրաժ 3060

Հանձնված է արտադրության 19/III 1940 թ.

Ստորագրված է տպագրութ. 28/IV 1940 թ.

Հայպետհրատի տպարան, Յերևան, Լենինի 65

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ
ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ
ՊԱՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

<< Ազգային գրադարան

NL0409220

Գինը 1 ր. 50 Կ.

12577

ՏԱՐՄԵՆ
ГЕРОИЧЕСКАЯ СМЕРТЬ
Гиз Арм. ССР, Ереван, 1940 г.

22